

„Jó és gonosz”, „jó és hitvány”

1

– Ezek az angol pszichológusok, akik eleddig egyedül vállalkoztak a morál keletkezéstörténetének megírására – önmaguk személyével kapcsolatban ugyan csak jókora rejtély elé állítanak minket; sőt meg kell vallanom, hogy hűsvér rejtélyként még lényegesebbek a könyveiknél, minthogy – *ők maguk roppant érdekesek!* Mit is akarnak voltaképpen ezek az angol pszichológusok? Szabad akaratukból vagy kényszerűségből mindig ugyanott munkálkodnak, vagyis belső világunk *partie honteuse*-én (szégyenletes részén – *a ford.*) és mindig ott keresik a fejlődés szempontjából hatékony, döntő és meghatározó vezérelveket, ahol azokat az ember intellektuális büszkesége a legkevésbé *szeretné* megtalálni (például a szokás *vis inertiae*-jében [tehetetlenségi nyomatek – *a ford.*]), a feledékenységhen vagy valami véletlenszerű és vak eszme-összefonódásban és -mechanikában, esetleg valamely tisztán passzív, automatikus, reflexszerű, molekuláris és alapvetően hülye dologban). Mi úzi ezeket a pszichológusokat mindig *ebbe* az irányba? Talán csak nem az emberi önbecsmérlés titkos, gonosz, önmaguk előtt is bevallatlan és közönséges ösztöne? Esetleg valami pesszimista gyanakvás, a csalódott, rosszkedvű, harapós kedélyű idealisták bizalmatlansága?

Netán valami kis titkos keresztény (és Platón-)ellenesség, amely talán még át sem lépte a tudat küszöbét? Vagy az idegenszerű és fájdalmasan paradox, a kérdéses dolgok, a lét értelmetlenségének kedvelése? Végezetül talán – mindenből egy kevés, egy kis aljasság, egy kevés pesszimizmus, némi keresztényellenesség, egyfajta visketeg kalandvág?... Ám azt mondják nekem, hogy ezek a pszichológusok egyszerűen öreg, hideg, unalmas varangyok, amelyek meglapulnak az ember körül, majd egy óvatlan pillanatban beléhatolnak, és ott aztán elemükben érzik magukat, akárha *mocsárban* lennének. Némi ellenérzéssel hallgatom mindezt, sőt mi több, még csak nem is hiszek benne; és ha kívánnánk valamit ott, ahol tudni nem lehet, akkor szívemből kívánom, hogy fordítva álljon velük a helyzet, hogy ezek az emberi lelket mikroszkóppal kutató, fürkésző tudósok derekas, jó kedélyű és büszke állatok legyenek, akik szívüket és szenvedéseiket igenis féken tudják tartani, és remélem, ránevelték magukat arra, hogy az igazságnak feláldozák minden vágyukat, mégpedig *mindenféle* igazságnak, még az egyszerű, nyers, csúf, ellenszenves, keresztényietlen és amorális igazságnak is... Mert igenis léteznek ilyen igazságok.

2

Kalapot le a jó szellemek előtt, akik e moráltörténetekben munkálkodnak! Sajnos biztos viszont, hogy a *történelmi szellemről* halvány fogalmuk sincs, hogy épp a történelem valamennyi jó szelleme rútul cserbenhagyta

őket! Mindannyian lényegileg történelmietlenül gondolkodnak, ahogyan ezt megszoktuk már a filozófusoktól; ehhez nem férhet kétség. A morál-genealógiában való járatlanságuk mindjárt a kezdet kezdetén kiviláglik, ott, ahol a „jó” fogalmának és ítéletének eredetét kell megvizsgálni. „Eredetileg – jelentik ki – az önzetlen cselekedeteket dicsérték és nevezték jónak azok, akiknek a javát szolgálták e cselekedetek, vagyis akiknek *hasznosak* voltak; később, *feledvén* e dicséret eredetét, egyszerűen csak jónak érezték a nem egoista tetteket, mert a *megszokás* alapján mindig is jónak nevezték őket, mintha valami magánvalóan jó dologról lett volna szó”. Mindjárt látjuk, hogy már ez az első levezetés tartalmazza az angol pszichológusok idioszinkráziájának majdnem minden jellegzetességét. A következő kifejezésekkel van dolgunk: „hasznosság”, „feledés”, „megszokás”, végezetül pedig a „tévedés”, s mindezek egy olyan értékbecslés alapján szolgálnak, amelyre a felsőbbrendű ember egészen mostanáig az emberi nem privilégiumaként volt büszke. És most e *büszkeséget* kell porig alázní, ezt az értékbecslést kell érvényteleníteni: vajon sikerült-e máris?... Számomra teljesen nyilvánvaló, hogy ezzel az elmélettel a „jó” fogalmának igazi eredetét ott keressük, ahol nincs: a „jó” megítélése *nem* azoktól származik, akiknek irányában ez a „jóság” megnyilvánul! Inkább maguk a „jó”, vagyis a nemesek, a hatalmasak, a magas rangúak, az emelkedett gondolkozásúak érezték jónak önmagukat és ítélték jónak tetteiket, mindazzal szemben, ami alacsony soru, alantas, közönséges. A *distancia e pátoszából* követelték maguknak a jogot az értékalkotáshoz, ezen

az alapon adtak nevet az értékeknek: mit törődtek ők a hasznossággal! Ugyan már! A hasznosság szempontja olyan idegen, amilyen csak lehet a magasabb érték-
ítéletek megalkotásának ettől az eleven forrásától, ezen ítéletek arra vannak hivatva, hogy megteremtsék a rangsorbeli különbséget: az érzékenység pontosan itt éri el annak az alacsony hőfoknak az ellenpontját, amely alacsony hőmérséklet a hasznossági alapú, számítgató értelem ellentéte és nem csupán egy alkalomra, egyetlenegy kivételes órára, hanem tartósan. Amint már mondtam, a nemesség és a *distancia pátosza, ez az általános, elemi erejű és élénk érzés a felsőbbrendű és uralkodó fajnál, az alacsonyabb rendű, „alantas” fajjal szemben – ez a „jó” és „hitvány” ellentétének eredete.* (A névadás uralkodói joga olyan messzire terjedt, hogy még azt is megengedhették maguknak, hogy magát a nyelv eredetét az uralkodó rend hatalmi megnyilvánulásaként fogják föl: azt mondják, „ennek és ennek a dolognak pedig ez és ez a neve”, minden egyes dolgot és történetet egy-egy hanggal pecsételnek le és ezáltal mintegy a birtokukba veszik.) Erre az eredetre jellemző tehát, hogy a „jó” szót kezdettől fogva *nem* szükségképpen a „nem egoista” cselekedetekkel kapcsolja össze, amint pedig az említett morálgenealógusok babonái sugallnak. Ez inkább akkortájt következik be, amikor az arisztokratikus értékítéletek már veszítenek érvényükből, *hanyatlának*, amikor ez az egész „egoista – nem egoista” ellentét egyre inkább az emberi lelkiismeret előterébe kerül, vagyis, hogy a saját nyelvemen fejezzem ki magam, a *csordaöszön* jut szóhoz, sőt nem is csupán szóhoz, hanem inkább *szavakhoz*. És még ezután nagyon hosszú idő telik

el, míg nem ez az ösztön olyan mértékben válik uralkodóvá, hogy a morális értékbecsülés ennél az ellentétnél lépten-nyomon megakad (mint például a mai Európában: a ma uralkodó előítélet szerint a „morális”, „nem egoista” és „désinteressé” [érdektelen, önzetlen, Nietzsche szövegében franciául – *a ford.*] fogalmak egyenértékűek, és ez az előítélet máris a „rögeszme” és az elmebaj erőszakosságával uralkodik).

3

Másodszor viszont: teljesen függetlenül a „jó” értéktételének eredetéről szóló hipotézis tarthatatlanságától, e feltevés pszichológiai szempontból sem helytálló. Az önzetlen cselekvést állítólag a kezdet kezdetén hasznosságáért dicsőítették, ám ezt az eredetet állítólag később elfelejtették. De hogyan lehetséges egyáltalán az efféle féledés? E cselekedetek hasznossága egy szép napon talán már nem mutatkozott? Ennek ellenkezője igaz: e hasznosság inkább minden időkben bizonyos hétköznapi élmény volt, következésképpen olyasmi, aminek fontosságát sohasem szűntek hangsúlyozni, tehát nem tűnt el a tudatból, nem lett a feledés martaléka, hanem egyre mélyebben vésődött a tudatba. Sokkalta ésszerűbb az ezzel ellentétes értelmű elmélet (bár ettől még nem igazabb az előbbinél), amelyet például Herbert Spencer képvisel: szerinte a „jó” lényegét tekintve azonos a „hasznossal” és a „célszerűvel”, tehát az emberek a „jó” és „hitvány” ítéletekkel éppen a hasznos-célszerűre és a káros-célszerűtlenre vonatkozó elfeledetlen és

feledhetetlen tapasztalataikat rögzítették és iktatták törvénybe. Ezen elmélet értelmében jó az, ami mindig is hasznosnak bizonyult: ekképp tehát a hasznosság a „legfőbb érték”, afféle „magánvaló érték” lett. Amint már mondtuk, a magyarázatnak ez az útja szintén hamis, de legalább maga a magyarázat önmagában értelmes és lélektanilag védhető.

4

– Végül is a következő kérdés mutatta meg nekem a helyes utat: vajon mit is jelentenek etimológiai szempontból a különféle nyelveken a „jó” kifejezései: úgy találtam, hogy e kifejezések mindenütt a fogalmak egyazon transzformációjára utalnak, hogy az alapvető fogalom gyökere a szükségszerűség erejével mindenütt az „előkelő” és a „nemes”, mégpedig a „lelkileg előkelő”, „lelkileg nemes”, „nemes lelkű”, „fennkölt lelkületű” értelmében: e fejlődés mindvégig párhuzamos azzal, amely a „közönséges”, „köznépi”, „alacsony sorú” fogalmain át végül is a „hitvány” fogalmába torkollik. Ez utóbbira a legbeszédesebb példa a német „schlecht” szó (hitvány, rossz, értéktelen – *a ford.*), amely a „schlicht”-tel azonos (egyszerű, szerény, lapos – *a ford.*) (összehasonlítandó a „schlechtweg” és a „schlechterdings” [egyszerűen és egyenesen – *a ford.*] értelmével) és amellyel az egyszerű embert régebben, még járulékos értelem nélkül, csak mint az előkelő ember ellentétét jelölték meg. Körülbelül a harmincéves háború idején, tehát elég későn, tolódik el e szó értelme a manapság

használatos irányba. Mindez szerintem a morál-genealógia szempontjából lényeges összefüggés; és csak azért tárult föl ilyen későn, mert a modern világban a demokratikus előítélet minden olyan esetben bénítóan hat, amikor az eredet kérdése fölvetődik. Itt ugyan csak utalásszerűen említjük, de ez a hatás érződik még a legobjektívabbnak tűnő természettudományok és a fiziológia terén is. Ám Buckle híres-nevezetes esete jól mutatja, hogy ez a már-már gyűlöletté fajuló előítélet micsoda károkat tud okozni különösen a történelmi kutatások morálját illetően; a modern szellem népiessége, amely angol eredetű, egy sarat okádó vulkán hevésségével saját, „háza” talaján tört fel, éspedig pontosan a vulkánokra jellemző hangos és közönséges ékesszólással.

5

A mi kérdésünk vonatkozásában, amely alapos okkal nevezhető csöndes kérdésnek, és csak a kiválasztottak füléhez fordul, nagy jelentőségű azon tény megállapítása, hogy azokon a szavakon és gyökökön, amelyek a „jót” jelentik, átcsillan a főárnyalat, amely jelzi, hogy a nemesek rangosabb embernek érezték magukat. Talán igaz, hogy az esetek túlnyomó többségében nagyobb hatalmuk okán nevezik magukat „hatalmasoknak”, „uraknak”, „főnököknek”, vagy e fensőbbiség legláthatóbb jelei alapján például „gazdagoknak”, „birtokosoknak”, „tehetőseknek” (ez az arya értelme; amelyet megtalálunk a iráni és a szláv nyelvekben ugyancsak). Ám ami e helyt fontos nekünk, az az, hogy egy tipikus jellemvonás

alapján nevezik magukat így. Például „igazaknak” hívják magukat; élükön a görög nemességgel, amelynek szócsöve a megarai költő, Theognis. Az ennek megfelelő szó (ἰσθλός jelentése: valós, valóságos, hű, igazi, derék; azaz bátor, előkelő, boldog – *a ford.*) a gyök szerint olyasvalakit jelent, aki *van*, aki valóságos, aki létezik, aki igaz; és egy szubjektív fordulattal létrejön az igaz ember kifejezés: a fogalomátalakulásnak ebben a szakaszában lesz a nemesség jelszava és jelzője a „nemes”, ellentétben a hazug közönséges emberrel, amint Theognis fölfogja és ábrázolja őt, míg nem a szó végül, a nemesség történelmi hanyatlása után, a lelki nemességet jellemezte, mintegy kiérlelődve. A χαλός (jelentése: kártékony, romlott, boldogtalan, félresikerült, gyáva, csúf, szálnalmas, szemtelen, méltatlan – *a ford.*), valamint δειός (jelentése: gyáva, méltatlan, nyomorult, tehetetlen, boldogtalan – *a ford.*) szavakban (ez utóbbi volt a plebejus is, ellentétben a ἀγαθός-val (jelentése: boldogságot hirdető, gyümölcsöző, hasznos, jó, becses ember, arisztokrata – *a ford.*) a gyávaság hangsúlyozandó: ez némiképp talán szintén jelzi, hogy milyen etimológiai eredete lehet a többféleképpen értelmezhető ἀγαθός (jelentése: mint fent – *a ford.*) görög szónak. A latin *malus* (amely mellé a görög μέλας szót állítom [jelentése: fekete, gonosz, alattomos – *a ford.*]) a közönséges embert mint sötét bőrűt, mindenekelőtt sötét hajút jellemezhetette („*hic niger est*”), mint a itáliai föld árjak előtti őslakóját, aki a legszemlélhetőbb módon bőrének és hajának színét tekintve különbözött az uralkodó, szőke hódító fajtól; mindenesetre a gél nyelv ennek teljességgel megfelelő példát szolgáltat – fin (például a Fin-Gal névben)

jelzi a nemest, a jó, nemes, tiszta, eredetileg szőke hajút, a sötét bőrű, fekete hajú őslakókkal szemben. Mellesleg szólva a kelták ugyancsak szőkek voltak. Azonban helytelen volna összefüggést látnunk azon területek lakói között Németországban, ahol általában fekete hajú a népesség – ezt az alaposabb etnográfiai térképek kimutatják – és a kelta eredet vagy akár vérkeveredés között, amint ezt Virchow teszi: ezekben a zónákban inkább Németország *árják előtti* népessége dominál. (Ugyanez érvényes majdnem egész Európára: egészében véve végül az alárendelt faj kerekedett felül, színével, kisebb koponyaméreteivel és talán még intellektuális és társadalmi ösztöneivel is: ki biztosít minket arról, hogy a modern demokrácia, a még modernebb anarchizmus és különösen a mai Európa összes szocialistájánál megfigyelhető tendencia, hogy *kommünt* igyekeznek létrehozni, azaz a legprimitívebb társadalmi rendszert restaurálni, talán csak beláthatatlanul hatalmas *atavizmus* – a hódítók és az *urak*, az *árják* fajtája pedig, talán még fiziológiailag is, alulmaradt.) Azt hiszem, a latin *bonus* szót szabad „harcosként” interpretálni, feltéve, ha joggal vezetem vissza a *bonus*-t a régebbi *duonusra* (v.ö. *bellum* = *duellum* = *duenlum*, amelyben szerintem a *duonus* foglaltatik). A *bonus* tehát a viszály, a párbaj (*duo*) embere, a harcos: látjuk, hogy a régi Rómában mi képezte egy férfi „jóságát”. És a német „jó” szó (*gut* – *a ford.*) vajon nem az „istenit” (*göttliche* – *a ford.*), az „isteni eredetű” embert jelentette-e? És ez nem azonos-e a *gótok* nevével, egy nép nevével, amely eredetileg egy arisztokrácia neve volt? Ám e hipotézist itt nem áll módunkban kifejteni.

Ha a legmagasabb rendű kaszt ugyanakkor a *papi* kaszt is, és ha önmagát elnevezve olyan jelzót választ, amely papi funkciójára emlékeztet, akkor ez nem kivétel a szabály alól (jöllehet e szabály alól vannak kivételek), amelynek értelmében a politikai kiváltság fogalma mindig lelki előkelőségben mutatkozik meg. Például itt lép föl első ízben egymással szemben a „tisztá” és a „tisztátalan”, két társadalmi osztályt megkülönböztetendő; és e téren fejlődik ki később a már nem társadalmi értelmű „jó” és „hitvány”. Egyébként messzemenően őrizkedjünk attól, hogy a „tisztá” és a „tisztátalan” fogalmát túlzottan komolyan vegyük, vagy akár szimbolikusan fogjuk fel: a régi emberiség minden fogalma kezdetben számunkra alig elképzelhető mértékben durva, nyers, csiszolatlan, külsőségekben elvesző, szűk és *nem szimbolikus* értelmű. A kezdet kezdetén a „tisztá” egyszerűen olyan embert jelentett, aki mosakszik, aki megtartóztatja önmagát bizonyos ételek fogyasztásától, amelyektől esetleg bőrbetegségeket kaphat, nem hál az alacsony sorú nép mocskos asszonyaival, és irtózik a vértől – mindössze ennyit jelentett és semmi többet! Másrészt viszont a papi arisztokrácia jellegzetes *stflusa* értésünkre adja, hogy már a kezdetektől fogva miért állandósultak és kaptak éppen itt különös, sőt veszedelmes hangsúlyt az értékelés ellentétei. És végül ember és ember között olyan szakadékokat téptek föl, hogy még a szabadgondolkodás Achillese sem tudná ezeket áthidalni félelem nélkül. Már kezdettől fogva van valami *egészségtelen* ebben a papi arisztokráciában, szokásaiban,

cselekvésellenességében, amely néha kérődzéshez, néha érzelmi túlfűtöttséghez vezet és következménye minden idők papjainál a csaknem elkerülhetetlenül tartós neuraszténia és a bélműködési rendellenesség. És vajon nem mondhatjuk-e, hogy az a gyógyír, amelyet ők maguk találtak fel e betegségek ellen, utóhatásában százszorta veszedelmesebb a kórnál, amelyet gyógyítani kellene? Az egész emberiség máig beteg e papi gyógyinaivítás utóhatásaitól! Gondoljunk csak például bizonyos diétákra (a hús kerülése), a böjtölésre; a nemi önmeztartóztatásra, a menekülésre a „pusztába” (a Weir-Mitchell-féle elszigetelés, természetesen a rákövetkező hízókúra és a túltápláltság nélkül, amely a leghatékonyabb gyógymód mindennemű aszketikus ideál hisztériája ellen): vegyük hozzá mindehhez az érzékiségellenes, lustává és ravasszá tevő papi metafizikát, a fakírok és brámánok módjára történő önhipnotizálásukat, végül pedig a teljességgel érthető undort a maga radikális gyógymódjával, a *sem-mivel* szemben (vagy Istennel szemben – az Istennel való *unio mistica* utáni vágy azonos a buddhisták vágyával a semmire, a Nirvánára – és semmi mással). A papok kezében minden veszedelmesebbé válik, nem csupán a kezelés és a gyógymódok, hanem a gőg, a bosszú, az akarnokság, a kicsapongás, a szerelem, az uralomvágy, az erény és a betegség – mindenestre e helyt még azt is megkockáztathatnánk, hogy az emberi létezésnek éppen ezen a *lényegileg veszedelmes* talaján, ezen az alapvetően papi talajon lett csak az ember igazából *érdekes állat*, az emberi lélek csak itt kapott *mélyebb* értelmet, itt lett *gonosz*, és ez az ember eddigi fölényének két elemi formája az állat fölött!...

– Már is sejtjük, hogy a papi értékelési mód nagyon is határozottan eltérhet a lovagi-arisztokratikus értékelési módtól, sőt ennek ellentétébe csaphat át; mindebből szinte egyenesen következik, hogy a papi kaszt és a harcosok kasztja már-már állandóan összeütközésbe kerül egymással, valahányszor összevetik értékbecsléseiket. A lovagi-arisztokratikus értékítéletek alapja az erőt sugárzó testiség, a kicsattanó, túlesorduló egészség, mindazzal együtt, ami ennek tartós fennmaradását garantálja, vagyis háború, kaland, vadászat, tánc; harci játékok és általában minden, amiben erős, szabad, vidám cselekvés rejtezik. Az előkelő papi értékelési mód – amint láttuk – más előfeltevéseken nyugszik: az égadta világon minden szóba kerülhet előtte, csak egyetlen dolog nem, és ez a háború. Amint ismeretes, a papok a *leggonoszabb ellenségek és vajon miért?* Mert ők a legtehetetlenebbek. A tehetetlenségből alakul ki bennük a legádázabb, legszörnyebb, legtalálékonyabb, legmérgezőbb gyűlölet. A világtörténelem legnagyobb gyűlölködői mindig is a papok voltak, ám a legötletdúsabb gyűlölködők úgyszintén, és a papi bosszú szellemével szemben jóformán semminemű egyéb szellem nem veheti fel a versenyt e tekintetben. Az emberiség története meglehetősen lapos és ostoba dolog volna a nélkül a szellem nélkül, amellyel a tehetetlenek itatták át – és vegyük is szemügyre mindjárt a legékeesszólóbb példát! Mindaz, amit valaha e földön a „nemese”, a „hatalmasok”, az „urak”, a „hatalom birtokosai” ellen tettek, semmiség ahhoz képest, amit a *zsidók* követtek el ellenük; a zsidók, ez a velejéig

papi nép, amely ellenségein és legyőzőin nem tudott máshogy elégtételt venni, mint annak értékeit radikális átértékelésével, tehát a legszellemibb bosszú aktusával. A legmélyebben gyökerező bosszú papi népének ez volt az egyetlen kiút. Éppen a zsidók voltak azok, akik félelmetes következetességgel kísérelték meg az arisztokratikus értékelési mód (jó = nemes = hatalmas = szép = **boldog** = az istenek kegyence) visszajára fordítását és tartották is magukat e megfordításhoz, mégpedig határokat nem ismerő gyűlölettel (a tehetetlenség gyűlöletével) azt állítva, hogy „csak a nyomorultak a jók, a szegények, a tehetetlenek, csak az alacsony sorti emberek a jók, a szenvedők, az inségben szűkölködők, a betegek, a félresikerültek, a csúfak, csak ők a jámborak, az áhítatosak, csak nekik adatik meg a kegyelem állapota, ezzel szemben ti előkelők, erősek, ti az örökkévalóságig gonoszok lesztek és maradtok, gonoszak, kegyetlenek, ravaszak, kielégíthetetlenek és istentelenek, alávalók és átkozottak!”... Nagyon jól tudjuk, ki örökölte e zsidó átértékelést... Jól emlékszem ezzel a végzetes és minden mértéket meghaladóan szörnyű kezdeményezéssel kapcsolatban, amellyel a zsidók elkezdtek ezt a kíméletlen irtóhadjáratot, arra a mondatra, amelyet egy más alkalommal fogalmaztam meg (Jón és gonoszon túl, 195. aforizma), mármint hogy a zsidókkal kezdődik a rábszolgáladás a morálban: az a lázadás, amely mögött kétezer év történelme áll, és e ténnyel ma csak azért tévesztjük szem elől, mert e lázadás... győzött.

Hát nem értitek? Nincsen szemetek valamihez, aminek két évezredre volt szüksége a diadalra jutáshoz?... Nem is csoda: a hosszan tartó dolgokat általában nehéz meglátni, áttekinteni. Am az eredmény adott: a bosszú és a gyűlölet, a zsidó gyűlölet, a legádázabb és legfinomabb, az ideálokat alkotó, értékeket átértékelő zsidó gyűlölet fájának törzséből, amilyen e földön még sohasem létezett, valami egészen különleges, eleddig sohasem tapasztalt dolog sarjadt elő, egyfajta új szeretet, a legmélyebb és legfinomabb szeretet – és ugyan miféle más törzsből sarjadhatott volna ki ez a érzés?... Am azt azért megse gondoljuk, hogy ez az említett bosszúvágy ellenére fejlődött ki, annak tagadásaként, a zsidó gyűlölet ellentétéként! Nem, mert ennek éppen a fordítottja az igazság! E szeretet a gyűlöletből sarjadt ki, ennek mintegy terebélyes koronajaként, a diadal koronajaként, gyarapodva a vakító verőfényben a világosság és a magasság birodalmában és ugyanaz volt a célja, mint a gyűlöletnek: a győzelem, a zsákmányszerzés, a csábítás, és pedig ugyanazzal a lendülettel, amellyel a gyűlölet gyökerei igyekeztek minél mélyebbre hatolni mindenbe, amiben csak gonoszság és mélység lakozott. A názareti Jézus, a szeretetnek ez a testet öltött evangéliuma, ez a szegényeknek, betegeknek bűnösöknek a boldogságot és a győzelmet elhozó „megváltó”, vajon nem a legnyugtalanítóbb és a legellenállhatatlanabb csáberőt képviselte-e, amely kerülő utakon vezetett a zsidó értékekhez és az ideál megújításához? Izrael vajon nem éppen e „megváltó” kerülő útján, látszólagos ellensége és ellenfele segít-

ségével érte-e el vegytiszta bosszúvágyának végső célját? A bosszú igazán *nagystílú* politikája vajon milyen titkos feketemágiájának, milyen messzire tekintő, földalatti, lassan, de biztosan terjeszkedő, mindennel előre számoló bosszúnak köszönhetette Izrael, hogy magát e bosszú egyedüli eszközét az egész világ szeme láttára halálos ellenséggé szögezhetette föl a keresztre, és ezért az „egész világ”, vagyis Izrael minden ellensége gyanútlanul ráharaphatott e csalétekre? És egyáltalában lehetett volna-e ennél még *veszedelmesebb* csalétket kiagyalni? Mi egyéb is érne föl csáberóban, vonzeróban, megrontó hatalomban a „szent kereszt” e szimbólumával, az „isten a keresztén” szörnyű paradoxonával, ezzel az elképzelhetetlen, végső rendkívüli kegyetlenséggel, hogy Isten magamagát feszítette meg az *emberek üdvére*?... Az mindenképpen bizonyos, hogy Izrael *sub hoc signo* (e jegyben – *a ford.*) bosszújával és az értékek átértékelésével eddig minden egyéb ideált, minden *nemesebb* ideált újra meg újra legyőzött.

9

– De minek itt nemesebb ideálokat emlegetni? Ne szakadjunk el a tényektől! Győzött a nép – a „rabszolgák”, a „csócselék” vagy a „csorda”, ahogy tetszik –, még ha a zsidók segítségével is. Na és? Soha népnek nagyobb történelmi küldetése nem volt, mint nekik. Az „urakat” leverték; a közönséges ember morálja diadalmaskodott. E győzelmet fölfoghatjuk akár vérfertőzésnek is (összekeverte egymással a fajokat) – semmi kifogásom ellene; e mérgezés kétségtelenül *sikerült*. Az emberi nem

„megváltása” (mármint az uraktól) a legjobb úton halad; minden szemlátomást elzsidósodik, elkeresztényesedik vagy elcsürrhésedik (a szavak mit sem számítanak). A mérgezés terjedése az emberiség testében feltartóztathatatlannak látszik, sebessége, menete manapság talán lelassult, most finomabban, észrevétlenebbül terjed – de hát idő van bőven... E tekintetben van-e ma még az egyháznak *szükségszerű* feladata, egyáltalában létjoga van-e még? Vagy nagyon is meglehetnénk nélküle? *Quaeritur* (kérdetetik – *a ford.*). Mintha inkább lassítaná és késleltetné e folyamatot, semmint gyorsítaná? Nos, hasznossága talán éppen ebben gyökerezik... Az egyházban mindenképpen *van valami nyers, paraszti vonás, amelyet a finomabb intelligencia, a modern ízlés nem szenvedhet*. Nem kellene legalább némiképp finomodnia?... Hiszen napjainkban inkább taszít, mint vonz... Léteznének egyáltalán szabadgondolkodók, ha az egyház nem létezne? *Az egyház van útban nekünk, nem a mérge*... A mérget szeretjük, csak az egyházat nem...” – Ez egy „szabadgondolkodó”, egy bizonyítottan derék állat, ráadásul demokrata epilógusa volt a beszédemhez; mind ez ideig figyelmesen hallgatott engem és nem bírta már, hogy én hallgatók. Mert nekem e ponton nagyon is sok a hallgatni valóm.

10

– A rabszolgalázadás a morálban azzal kezdődik, hogy maga a *ressentiment* (neheztelés, bosszúvágy, a tehetetlenség által táplált bosszúszomj – *a ford.*) szintén alkotóvá lesz, és értékeket hoz létre: olyan lények

ressentimentje ez, akiknek az igazi reakció, a tettek reakciója tilos, akik csak a képzeletbeli bosszúval képesek kárpótolni magukat. Míg minden előkelő morál egy önmagára való diadalmas igent mondasból sarjad ki, a rabszolgamorál eleve nemet mond a „külvilágra”, mindenre, ami „más”, ami nem „ő maga”: és pontosan ez a Nem az alkotói cselekedete. Az értékalkotó tekintetnek ez a megfordítása – a szükségyszerű kifelé irányulás a visszafordulás, befelé irányulás helyett – pontosan a ressentimentre jellemző: a rabszolgamorálnak, hogy létrejöhessen, először is és minden esetben ellenségre, ellenséges külvilágra van szüksége, fiziológiailag szólva külső ingerekre szorul, hogy hatni legyen képes, akciója voltaképpen mindenkor reakció. Fordított a helyzet az előkelő értékelési mód esetében: ez utóbbi spontán módon cselekszik és gyarapodik, csak azért keres magának ellenfelet, hogy még nagyobb örömmel, még hálásabban mondhasson igent önmagára – negatív fogalma, a „közönséges”, az „alacsony sorú”, a „hitvány” csak utólag született, fakó kontrasztkép az étellel és szenvedéllyel átítatott „mi előkelők, jók, szépek és boldogok” alapfogalmához képest. Ha az előkelő értékelési mód téved, elvéttve a valóságot, akkor ez csak azért következhet be, mert a szóban forgó területet *rosszul* ismeri, sőt gógösen elutasítja ismeretét: előfordul, hogy félreismeri az általa lenézett területet, amely a alacsony sorú ember terepe; másrészt pedig azt a tényt se tévesszük szem elől, hogy a megvetés, a lenézés, a felülről való lepillantás érzése, feltéve hogy *meghamisítja* a megvetés tárgyának képét, messze elmarad a mögött a hamisítás mögött, amellyel a visszafojtott gyűlölet, a tehetetlen

ember bosszúja – persze *képletesen* – támad ellenfelének. Valójában a megvetésben túlságosan sok hanyagság, könnyelműség, elnézés és türelmetlenség, sőt nagyon sok vidámság van ahhoz, hogy képes legyen tárgyából igazi karikatúrát vagy szörnyet faragni. Ne feledjük a már majdhogynem jóindulatú *árnyalatokat*, amelyeket például a görög nemesség minden szóban elhelyezett, az alacsonyabb néposztályokat önmagától elhatárolandó. Ezekben az árnyalatokban folyamatosan egyfajta sajnálkozást, tapintatot, szánakozást, elnézést figyelhetünk meg, míg végül a közönséges emberre vonatkozó kifejezések így hangzanak: „szerencsétlen”, „boldogtalan”, „szánalmas” (v.ö a δειός, δεισιος, πονηρός, μοχθηρός görög szavakkal [δειός jelentése: gyáva, méltatlan, nyomorult, tehetetlen – *a ford.*], [δεισιος jelentése: nyomorúságos, boldogtalan, szánalmas – *a ford.*], [πονηρός jelentése: használhatatlan, fizikailag, erkölcsileg rossz – *a ford.*], [μοχθηρός jelentése: fáradságos, használhatatlan, nyomorúságos, boldogtalan – *a ford.*], az utolsó kettő tulajdonképpen a hétköznapi embert munkavégző rabszolgának és igavonó baromnak nevezi) – másrészt viszont a „hitvány”, „alantas”, „szerencsétlen” szavak a görög fülnek most már mindig meghatározóan erős árnyalattal a „szerencsétlent” fogják jelenteni: ez az ősi görög arisztokrácia értékbecslési módjának öröksége, amely még a megvetésben sem tagadja meg önmagát (a filológusok csak emlékezzenek arra, milyen értelemben használják a [οἰζυρος jelentése: ínséges, szánalmas, nyomorúságos – *a ford.*], [ἀνολος jelentése: akit a természet nem kedvel, szánandó, boldogtalan – *a ford.*], [τλήμων jelentése: tűró,

kitartó, állóképes, vállalkozó, pimasz; türelmes, nyomorúságos – *a ford.*] [δυστυχῆιν jelentése: balszerencsés, szerencsétlen a szerelemben, boldogtalan – *a ford.*], [ἐξυμφορα jelentése: esemény, véletlen, szerencse, szerencsétlenség] kifejezéseket). Csak a „jó családból származók” érezték magukat „szerencsésnek”; szerencséjüket nem kellett az ellenségre vetett pillantásból létrehozni, bebeszélni vagy éppen *behazudni maguknak* (amint ez a ressentiment emberénél szokás); és mint erőteljes, következőképpen *szükségszerűen* aktív emberek a boldogságtól nem tudták elválasztani a cselekvést, náluk a tevékeny élet szükségképpen tartozik a boldogsághoz (innen veszi eredetét a εὐ πράττειν [jelentése: jól, jogosan cselekszik, jól érzi magát – *a ford.*]) – mindez szöges ellentétben áll a tehetetlenek és elnyomottak „boldogságával”; akiknek a boldogsága lényegileg narkózis, kábulat, nyugalom, béke, „szabbat”, testi-lelki kikapcsolódás és elernyedés, vagyis röviden szólva *passzivitás*. Míg az előkelő ember telve van önmaga iránti bizalommal és őszinteséggel (a γενναῖος [jelentése: nemes, igazi, nemes lelkű, derék, erőteljes, heves, jó, éber, igaz, őszinte – *a ford.*], az „előkelő születésű” csak aláhúzza, hangsúlyozza az „őszinte” szó árnyalatát, sőt a „naívét” ugyancsak), ezzel szemben a ressentiment embere nem őszinte, nem is naiv, és még önmagával szemben sem becsületes és őszinte. *Kancsal* a lelke; szelleme kedveli a bűvőhelyeket, a kitérőket a köntörfalazást, a kiskapukat, minden rejtőzködő dolog az ő világára, az ő biztonságára, az ő vigaszára utal. Ért a hallgatáshoz, semmit sem felejt el, tud várni, tudja magát átmenetileg becsmérteni és ért a

megalázkodáshoz is. A ressentiment emberének fajtája szükségképpen sokkalta okosabbá válik, mint bármely előkelő fajta, egészen másféle módon tiszteli az okosságot: nála ez elsőrangú létfeltétel lesz, míg az előkelő embernél az okosság inkább valami magánvaló luxus és kifinomultság egy járulékos eleme, vagyis egyáltalán nem olyan lényeges, mint az öntudatlanul szabályozó ösztönök tökéletes működési biztonsága vagy bizonyos oktalanság, mondjuk a kemény rámenősség, akár veszélyhelyzetben, akár ellenséggel szemben, vagy a düh, a szeretet, a tisztelet, a hála és a bosszú hirtelen kitörései, amelyekről az előkelő lelket minden időben megismerhettük. Az előkelő ember ressentiment-je, ha egyáltalán föllép, kimerül és lezajlik egy azonnali reakcióban, ezért nem mérgező: másrészt viszont megszámálhatatlan esetben egyáltalán föl sem lép, amelyekben a gyöngéknél és tehetetleneknél úgyszólván elkerülhetetlen. Képtelen hosszabb ideig komolyan venni ellenségeit és kudarcait, sőt még a saját gonosztetteit sem – és éppen erről ismerzik meg az erős természet: van benne plasztikus, gyógyító tartalék erőfölösleg (a modern világból jó példa minderre Mirabeau, akinek nagyon rossz volt a memóriája a sértések és becsmérlekések szempontjából, és csak azért nem tudta megbocsátani, mert... elfelejtette őket). Az efféle ember egyetlen mozdulattal sok férget ráz le magáról, e férgek viszont alaposan emésztik a többi; ha egyáltalán lehetséges valahol, akkor itt lehetséges csak igazán „a szeréssé ellenségeidet” parancsa. Mennyire tiszteli ellenségeit az előkelő ember! – És éppen ez a tisztelet már híd a szeretethez... Az előkelő ember kitünteti ma-

gát az ellenségével, csak olyan embert fogad el ellenségének, akiben semmi megvetendő nincs, aki roppant tiszteletreméltó! Ezzel szemben képzeljük el a ressentiment emberének ellenségképét, és máris előttünk áll az ő tette, az ő alkotása: a gonosz ellenség, a „gonosz” ember, alapfogalomként, amelyből kiindulva utánnézéssel és ennek ellentételeként elképze-
li a „jó embert”, vagyis – önmagát!...

II

Tehát itt pontosan annak a fordítottja történik, mint ami az előkelő embernél, aki spontán módon és úgy-
szólván önmagából hozza létre a „jó” alapelvét, csak hogy fogalmat alkothasson a „hitványról”. De milyen hatalmas különbség van az előkelő emberek „hitványa” és a kiapadhatatlan gyűlölet olvasztótégelyéből származó „gonosz” között: míg az előbbi csak másodlagos dolog, amolyan kiegészítő árnyalat, az utóbbi viszont valami eredeti, maga a kezdet, igazi aktus a rabszolgamorál felfogása szerint: mennyire különböző e két szó: hitvány és gonosz, jóllehet itt látszólag mindkettő a „jó” fogalmával van oppozícióban. Ám e két esetben nem ugyanarról a „jó”-ról van szó: inkább tegyük csak fel azt a kérdést, voltaképpen ki is a gonosz a ressentiment morálja értelmében. Mindenképpen a következőt kell felelnünk: pontosan a másik morál „jó” emberei, a nemes, a hatalmas, az uralkodó emberek, csak a ressentiment mérgező tekintete szemszögéből nézve, általa átér-
telmezve, átszínezve. Van itt valami, amit egyáltalán nem

akarunk véka alá rejteni: aki ezeket a „jókat” csak ellenségként ismerte meg, az csak gonosz ellenségeket látott, és ugyanezek a emberek, akiket inter pares olyan szigorúan kötelez erkölcsiség, tisztelet, szokás és hála, sőt a kölcsönös megfigyelés és a féltékenység, akik olyan találékonyak önuralom, finomság, hűség, büszkeség és barátság dolgában egymás iránt – ezek az emberek kifelé, ahol az idegenség, az idegen világ elkezdődik, nem sokkal jobbak a szabadjára engedett vadállatnál. Ott élvezik csak igazán a szabadságot, minden társadalmi kényszert levetkőzve, ebben a vadonban megszabadulnak a feszültségtől, amely a békén alapuló közösségi élet beidegződése csupán, és visszalépnek a ragadozóelkiismeret ártatlanságába, mint győzelemittas szörnyetegek, akik talán gyilkosságok, gyűlölet, min-
dennemű erőszakoskodás, kínzások sorozatának elkövetése után térnek meg a legtökéletesebb lelki egyen-
súllyal, mintha csak amolyan diákos csíny követek vol-
na el, abban a mélységes meggyőződésben, hogy a költőnek most legalább még sokáig lesz mit megéne-
kelnie a dicsőségükre. Mindezen előkelő fajok őse a ragadozó vadállat, a pompás, zsákmányra és győzelem-
re éhes szörke bestia, amelyet senkivel sem tévesztethünk össze; a vadnak időről időre vissza kell térnie a vadon-
ba, ki kell élnie ösztöneit, ezt az igényt, ezt a szükség-
letet tekintve hasonlít egymásra a római, arab, germán, japán nemesség, a homéroszi hősök és a skandináv vikingek. Pontosán az előkelő fajok hagyták mindenütt a 'barbár' fogalmát maguk után, ahol csak megfordultak; kultúrájuk tudatában van ennek, sőt büszke is rá.
(Például Periklész az athénieknek mondott híres gyász-

beszédében így szól: „Merészségünk minden földön és minden tengeren utat tört magának, mindenütt a jó és a rossz feledhetetlen emlékműveit építve föl.”) Az előkelő fajoknak ezt a ‘merészségét’, ezt a megnyilvánulásaikban örült, abszurd és kiszámíthatatlan merészséget, vállalkozásaik valószínűtlen mivoltát – maga Periklész kitüntetésként emeli ki az athéniek παρρησίαν (jelentése: könnyelmű, hanyag – *a ford.*) – közönyüket és megvetésüket a biztonság, test, élet és kényelem iránt, félelmetes vidámságukat, pusztító kedvüket, győzelemittasságukat és kegyetlenségüket nevezték a ‘gonosz ellenség’, a vandálok, a gótok ‘barbárságának’ mindazok, akik szenvedtek tőle. A „német” által keltett jeges, mélységes bizalmatlanság, mihelyt a „német” hatalomra jut, ahogy most megint erről van szó – annak a leírhatatlan iszonyatnak az utóöngéje, amelyet a szóke germán bestia dühöngése keltett évszázadokon át Európában (jóllehet az ógermánok és köztünk, mai németek között nemhogy szellemi, de még csak vérrokonság sincs). Egyszer már alkalmam nyílt utalni Hésziodosz zavarára, midőn a korszakok civilizációinak sorát elképzelve arany, ezüst és vaskorszakra osztotta föl őket. Nem tudott máshogyan megszabadulni az ellentmondástól, amelyet Homérosz pompás, nagyszerű, ám ugyanakkor borzalmas és erőszakos világa kínált neki, mint hogy egy korszakból kettőt csinált, egymás után helyezve el őket, először is a trójai és thébai hősök és félistenek korszakát alkotva meg, ahogy az előkelő emberek emlékezetében fennmaradt, akik az említettekben őseikre találtak; majd ezt követte nála a vaskorszak, amilyenek az elnyomottak, a leigázottak és

a mindenükből kiforgatott rabszolgák utódai szemében látszott: vagyis igazi vaskorszak volt valóban, kemény, hideg, kegyetlen, szívtelen, lelkiismeretlen, tűzzel-vassal vérbefojtva mindent. Ha igaz volna, amiben ma „igazságként” hisznek, hogy *minden kultúra értelme* abban gyökerezik, hogy a ragadozó vadállatból „embert”, megszelídített, civilizált *háziállatot* tényésszenek ki, akkor minden kétséget kizáróan a *kultúra eszközeinek* kellene tekinteni mindazon reakció- és ressentiment-ösztönöket, amelyek segítségével az uralkodó fajokat és eszményeiket végül is megalázták és legyőzték; mindezzel azonban még nem állítjuk azt, hogy ezen ösztönök *hordozói* a kultúrát jelentenék. Ennek ellenkezője nem csupán valószínű a szememben, nem... hanem éppen ma a *bizonyosság* magál. Az elnyomott és bosszúszomjas ösztönök hordozói, az európai és Európán kívüli rabszolgák leszármazottai, különösen pedig az árjak előtti népesség – az emberiség *hanyatlását* jelentik! A kultúra ezen eszközei nem egyebek az emberiség szégyenénél és inkább gyanút, ellenszenvet keltenek mindennemű „kultúra” iránt! Valószínűleg továbbra is teljes joggal félnék a szóke bestiától, amely voltaképpen minden uralkodó faj őse, mivel az óvatosság sosem árt: de ki ne szeretne százszor inkább félni, ha közben csodálhatja is félelmének tárgyát, mint nem félni, és mindemellett sohasem szabadulni a félresikerültek, a kicsinyes emberek, a nyomorékok és megméltóztatott látványától? És vajon nem ez-e a *mi* végzetünk? Mi táplálja ellenszenvünket az „ember” iránt? – mert szenvedünk az *embertől*, ehhez nem férhet kétség. – *Nem* a félelem, az biztos; inkább az, hogy már nincs miért félnünk az

embertől; hogy a féreg „ember” nyomult vinnyogva az előtérbe, hogy a megszelídített ember, e gyógyíthatatlanul középszerű és szármalmas lény „magasabb rendű emberként” máris a történelem értelmének, céljának és csúcának tartja magát, s ráadásul mindehhez van még bizonyos joga is, mivel határozottan elkülönül a félresikeredettek, a betegek, a megfáradt és kiélt emberek hatalmas tömegétől, akiktől Európa máris búzlik, tehát hozzájuk képest még viszonylag sikeres, legalább még életképes, legalább igent mond az életre...

12

7 – E helyt nem vagyok képes elfojtani egy sóhajt, nem intve búcsút a végső reménynek. Voltaképpen mi elviselhetetlen számomra? Mi az, amin nem tudom túltenni magam, amitől fuldoklom és ami szétroncsol? A rossz levegő! A rossz levegő! Hogy valami rosszfajta dolog közeledik hozzám, hogy egy romlott lélek bűzét vagyok kénytelen szagolni!... Mennyi nyomort, nélkülözést, zord időt, romlást, bajt, magányt el nem visel egyébként az ember! Ám mindezen csak túlteszi magát, mivel rejtőzködő és harcos életre született. Végül mindig visszatér a fénybe, újra meg újra megélve a győzelem tündöklő óráit, ott találva magát, ahogy született, tántoríthatatlanul és feszülten az új, még nehezebb és távolibb feladattal szemben, felajzottan, akár az íj, amelyet minden ínség csak még jobban megfeszít. Ám bárcsak időnként megadatna nekem – ha jónrosszon túl pártfogó isten-nőim lennének – egy pillantás valami tökéletesre, vala-

mi teljességgel sikeredetre, boldogra, hatalmasra, győzedelmesre, ami még félelmet ébreszt! Olyan ember látványára vágyom, aki igazolja az embert, aki kiegészíti az embert s egyszersmind szerencsésen meg is vált tőle, aki megalapozza hitünket az emberben!... Mert a helyzet a következőképp áll: az európai ember kicsiny-sége és egyenlődisége jelenti sámunkra a legnagyobb veszedelmet, mivel ennek már a látványa is fárasztó... Ma semmit sem látunk, ami nagyobb akarna lenni, gyanítjuk, hogy minden csak züllik és egyre züllik, az ember sekélyesebb, jóindulatúbb, okosabb, türelmesebb, középszerűbb, közönyösebb, fölöslegesen bonyolultabb és keresztényibb lesz – az ember minden kétséget kizáróan mindegyre „jobb” lesz. És pontosan ez Európa végzete: már nem félünk az embertől, és ezzel feláldoztuk emberszeretetünket, iránta érzett tiszteletünket, belé vetett reményünket s az új ember megszületésének akarását. Fáraszt minket az ember látványa – mi a nihilizmus ma, ha nem pontosan ez?... Belefáradtunk az emberbe...

13

– Ám térjünk vissza eredeti kérdésünkhöz: a jó, a „jó ember” fogalma másik eredetének problémájához, amint azt a ressentiment embere elgondolta, mert a megoldás még várat magára: – Semmi különös nincs a tényben, hogy a bárányok neheztelnek a ragadozó madarakra, ám ez még nem ok arra, hogy haragudjunk rájuk, amiért apró báránykákat rabolnak el. És ha a bárányok egymás

közt azt mondogatják, hogy „ezek a ragadozó madarak gonoszak, tehát valaki minél kevésbé ragadozó madár, vagyis minél inkább annak ellentéte, tehát bárány, akkor ugye, mindenképpen jónak kell lennie?” Szóval az eszmény ilyen felépítése ellen nem emelhetünk szót, még ha a ragadozó madarak kissé gúnyosan tekintenek is az egészre, mondván: „Mi aztán dehogyis haragszunk a jó kis báránykákra, még szeretjük is őket, semmi sem ízletesebb a porhanyós bárányhúsnál.” – Az erőtől azt kívánni, hogy ne erőként nyilvánuljon meg, ne győzni akarásként, leigázási szándékként jusson kifejezésre, ne uralomvágnak mutakozzék, ne ellenség, ellenállás és diadal után sóvárogják, éppen olyan értelmetlen, mint a gyöngeségtől azt kívánni, hogy az erő képében álljon előttünk. Egy bizonyos mennyiségű erő nem jelent egyebet ugyanolyan mennyiségű ösztönnél, akaratnál, hatásnál – pontosabban szólva nem is egyéb bizonyos mennyiségű ösztönnél, akaratnál és hatásnál, és csupán a nyelv álöltözetében (és az észnek a nyelvben megcsontosodott alapvető tévedése révén), amely – tévesen – minden cselekvést valamely cselekvővel, mintegy a cselekvés „alanyával” kapcsol össze, mutakozhat valami másnak. Ahogy a nép a villámot elválasztja fénytől, és az utóbbit cselekvésként fogja föl, valamely alany, amelyet villámnak neveznek; okozataként, a népi morál úgy választja el az erőt az erő megnyilvánulásától, mint ha az erős ember mögött valami semleges szubsztrátum húzódna meg, amelynek szabad akaratában áll erőként vagy gyöngeségként megnyilatkoznia. Am ilyen szubsztrátum nem létezik; a cselekvés, hatás, levés mögött nincs „lét”; a „tettet” csupán hozzáköltik a tétthez

– a tetten kívül nincs semmi. A népi felfogás voltaképpen megkettőzi a cselekvést: szerinte amikor a villám fényben nyilvánul meg, akkor az a cselekvés cselekvése: ugyanazt a történést egyszer okként, másszor pedig ennek okozataként fogja föl. A természettudósok sem tesznek egyebet, amikor így szólnak: „Az erő mozgat, az erő okoz” és így tovább, egész mai tudományunk, hűvössége és szenvtelensége ellenére, a nyelv csapdájába esett, és nem tud szabadulni az „alanyok”, a „szubsjektumok” gyámkodásától (ilyen hamis támaszok például az atomok is, nemkülönben a kanti „magánvaló dolog”). Nem csoda hát, ha a bosszú és a gyűlölet elfojtott, ám parázsló érzése kihasználja ezt a hitet, sőt nem is él benne másféle hit, csak ez, mármint hogy az erősnek szabad akaratában áll, hogy gyöngye legyen, más szóval a ragadozó madár akár lehetne bárány is, így tehát bármikor joggal a ragadozó madár szemére vehető, hogy ő ragadozó madár... Ha az elnyomottak, leigázottak, megnyomorítottak a tehetetlenség gyűlölködő ravaszságától ösztönözve így szólnak: „Legyünk mások, mint a gonoszok, legyünk jók! És mindenki jó, aki nem erőszakoskodik, aki nem sért meg senkit, aki nem támad, aki nem áll bosszút, aki a bosszút átengedi Istennek, aki, mint mi, rejtőzködve él, aki kitér a Gonosz útjából, és általában nem sokat vár az élettől, mint mi, a türelmesek, alázatosak, igazak” – nos, mindez egy hűvös és tárgyilagos elme szempontjából nem jelenthet mást, csak a következőt: „Ha gyöngék vagyunk, akkor nagyon jó lesz, ha nem teszünk olyasmit, amihez nem vagyunk elég erősek”. Am ez a szánalmas tény, ez az elemi bölcsesség (amellyel a rovarok is rendelkeznek,

amikor veszély esetén dögöltnék tettetik magukat) a tehetetlenség hazugsága és önáltatása folytán a lemondás, a beletörődés és a türelem erényévé nőtte ki magát, mintha a gyöngé ember gyöngesége, azaz a gyöngeség léte maga, valami tevékenység, egyedülálló, megkerülhetetlen és múlhatatlan valóság lenne, mintha a gyöngeség valami szándékos tett, erény, érdem volna. Az efféle emberben él a semleges, szabadon választott „szubjektum” szükségszerűségébe vetett hit; mégpedig az önfenntartás ösztönétől sarkallva, amelyben minden hazugság szentesül. A szubjektum (vagy ahogy a nép nyelvén szólva mondjuk, a lélek) talán azért volt a földön mindeddig a hit legmakacsabb tárgya, mert lehetővé tette a gyöngék és mindenféle megnyomorítottak többségét, azt a nevezetes önámítást, amelynek útján a gyöngeség szabadságként, tényszerűsége erényként értelmezhető.

– Akar valaki egy kicsit ama titok mélyére pillantani, miképp *fabrikálnak ideálokat* ezen a földön? Kinek van bátorsága hozzá?... Gyerünk! Vessenek egy pillantást e sötét mélységbe! De csak lassan és vigyázva, mindenre elszánt uraim, csak óvatosan, vakmerő hölgyeim! Szokjon előbb hozzá a szemük e hamisan csillogó fényhez! Így ni! Elég! És most már beszéljenek! Mit látnak odalenn? Csak mondják ki, mit látnak, ha már ennyire kíváncsiak – ez egyszer én fogok hallgatni.

– Semmit sem látok, de annál többet hallok. Halk

moraj, csöndes, alattomos suttogás szűrődik hozzám minden szögletből és zugból. Az az érzésem, hogy hazudnak; mézes-mázos szavak áradatát hallom. A gyöngeséget hazudják *érdemmé*. Kétségkívül, úgy van, ahogy mondta.

– Tovább!

– és a bosszúra képtelen tehetetlenséget „jósággá”, a szorongó megalázkodást „alázattá”; a gyűlölt ellenségnek való alárendeltséget „engedelmességgé” hazudják; (vagyis még azt is kitalálják, hogy valaki parancsolja ezt az engedelmességet, és e valaki neve – Isten). Az agresszivitás hiánya a gyöngé embernél maga a gyávaság, a menekülésre készen állás, az elkerülhetetlen várakozás itt a „türelem” jámbor nevére hallgat, és az erény a neve; ez az ember mivel képtelen a bosszúra, nem is akar bosszút állni, sőt megbocsát (mivel *ők* nem tudják, mit cselekednek, csak mi tudjuk, hogy *ők* mit cselekednek!). Miközben „felebaráti szeretetről” beszélnek, izzadságszag terjeng.

– Tovább!

– Kétségkívül nyomorultak mindezen sustorgók és zughamisítók, akármennyire is összebújnak, ám *ők* azt mondják nekem, hogy nyomorúságuk Isten által való kiválasztottság és kitüntetés, aki azt bünteti, kit szeret; mindez a nyomorúság tehát talán csak próbatétel, előkészítés, vagy annál is több – olyasmi, amiért egy nap majd kárpótlás jár, jutalom, mégpedig aranyban, de-hogy is, maga a boldogság jár érte. Ezt nevezik „üd-vözülésnek”.

– Tovább!

– Most értésemre adják, hogy *ők* nem csupán jobbak

a hatalmasoknál, a föld urainál, akiknek a talpát nyalni kénytelenek (*nem* félelemből, egyáltalán nem félelemből, ó, dehogya, hanem mivel Isten parancsolata szerint a tekintélyt tisztelni kell), tehát nemcsak egyszerűen jobbak, hanem még jobb sorsuk is van, de legalábbis lesz egyszer a jövőben. De elég, elég! Nem bírom már! Rossz a levegő, rossz a levegő! Ezek a sötét zugok, ahol *ideálokat fabrikálnak*, szerintem bűzlenek a hazugságtól.

– Nem! Még egy pillanat! Még nem mondtak semmit e jeles mágusok fő művéről, akik minden feketéből az ártatlanság tejfehérét varázsolják elő, nem vették volna észre, mennyire ravaszak és micsoda mérész, finom, ötletes és a velejéig hazug műfogásokkal élnek? De figyeljenek hát! Mit tesznek éppen gyűlöletből és bosszúból a gyűlöletnek és a bosszúnak ezek a pincé-
áskái? Hallották már valaha e szavakat? Gyanítanák-e csupán szavaikat hallva, hogy a ressentiment hívei között járnak?...

– Értem, most még jobban kinyitom a fületem (no és persze befogom az orromat). Most már hallom, amit oly sokszor elmondtak: „Mijók – *mi vagyunk az igazságosak*?” – ők nem az ellenséget gyűlölik, hanem az *igazságtalanságot*, az „istentelenséget”; nem a bosszú reményében hisznek és bíznak (amely bosszú a méznél is édesebb már Homérosznál is), hanem Isten, az *igazságos* Isten győzelmében az istentelenek fölött; e földön immár nem testvéreiket a gyűlöletben szeretik, hanem „testvéreiket a szeretetben”, amint ők mondják, „minden jó és igaz embert a földkerekségen”.

– És hogyan nevezik azt, ami vigaszt nyújt nekik az

élet minden szenvedése ellenére – eljövendő üdvözülésük fantazmagóriáját?

– Hogyan? Jól hallom? Ezt nevezik „utolsó ítéletnek”, az *Ő* országa, „Isten” országa eljövételének – ám addig is „hitben”, „szeretetben” és „reményben” élnek.

– Elég! Elég!

15

Minek a hitében? Kinek a szeretetében? Miféle reményben? – Ezek a gyöngé emberek ugyanis egyszer maguk is erősek akarnak lenni, valamikor el kell jönnie az *ő* „országuknak” is –, vagyis „Isten országának”, amint ezt a maguk sajátosan egyszerű módján nevezik: mert hiszen mindenben olyan alázatosak! Ha mindezt meg akarják ismerni, sokáig kell élniük, még a halál után is élniük kell, sőt az örök életre van szükségük, hogy örökre kárpótlást kapjanak „Isten országában” „a hitben, szeretetben és reményben” eltöltött földi életért. Miféle kárpótlást? Miért jár ez a kárpótlás?... Szerintem Dante durván melléfogott, amikor pokla fölé félelmetes találékonysággal a következő felíratot tette: „Engem is az örök szeretet alkotott”. A keresztény Paradicsom kapuja fölött pedig: az „Örök üdvözülés” felirata helyett inkább a következő felírat lett volna helyes: „Engem is az örök *gyűlölet* alkotott” – föltéve, hogy a hazugság kapuja fölött igaz felírat is díszelghet! Mert *mi* is e Paradicsom üdvössége? Talán már ki is találtuk, ám sokkal jobb lesz, ha a nagy tanítóra és szentire, Aquinói Szent Tamásra hivatkozunk, aki e szakterületen abszo-

lút tekintélynek örvend. „*Beati in regno coelesti*”, mondja szeliden, mint egy bárány, „*videbunt poenas damnatorum, ut beatitudo illis magis complaceat*”. Ám ha jobban kedveljük az erősebb hangnemet, akkor egy diadalmas egyházatyát is meghallgathatunk, aki lebeszéli keresztényeit a nyilvános látványosságok kegyetlen kéje élvezetéről... és miért? „A hit ennél sokkal többet ad nekünk” – mondja, *De spectac.* 29. fej. „Sokkalta erősebb dolgokat; a megváltásnak köszönhetően egészen más örömök állnak rendelkezésünkre; az atléták helyett ott vannak vértanúink; ha vérre van szükségünk, hát kéznél van Krisztus vére... Ám mi minden vár ránk visszatérésének, diadalának napján!” – És ez az elragadtatott látnök így folytatja: „*At enim supersunt alia spectacula, ille ultimus et perpetuus iudicii dies, ille nationibus insperatus, ille derisus, cum tanta saeculi vetustas et tot ejus nativitates uno igne haurientur. Quae tunc spectaculi latitudo! Quid admirer! Quid rideam! Ubi gaudeam! Ubi exultem, spectans tot et tantos reges, qui in coelum recepti nuntiabantur, cum ipso Jove et ipsis suis testibus in imis tenebris congemescerent! Item praesides*” (a tartományi helytartók) „*persecutores dominici nominis saevioribus quam ipsi flammis saevirunt insultantibus contra Christianos liquescentes! Quos praeterea sapientes illos philosophos coram discipulis suis una conflagrantibus erubescerent, quibus nihil ad deum pertinere suadebant, quibus animas aut nullas aut non in pristina corpora redituras affirmabant! Etiam poetas non ad Rhadamanti nec ad Minois, sed at inopinati Christi tribunal palpitantes! Tunc magis tragoedi audiendi, magis scilicet vocales* (hangzavar és dühödt kiáltások) *in sua propria*

calamitate; tunc histriones cognoscendi, solutiores multo per ignem; tunc spectandus auriga in flammea rota totus rubens, tunc xystici contemplandi non in gymnasiis, sed in igne jaculati, nisi quod ne tunc quidem illos velim vivos, ut qui malim ad eos potius conspectum insatiabilem conferre, qui in dominum desaevirunt. „Hic est ille”, dicam, „fabri aut questuariae filius” (Mindaz, ami következik és különösen Jézus anyjának ez a Talmudból ismert jellemzése mutatja, hogy Tertullianus ettől kezdve a zsidókra gondol) „*sabbati destructor, Samarites et daemonium habens. Hic est, quem a Juda redemistis, hic est ille arundine et colaphis diverberatus, sputamentis dedecoratus, felle et aceto potatus. Hic est, quem clam discentes subripuerunt, ut resurrexisse dicatur vel hortulanus detraxit, ne lactucae suae frequentia commeantium laederentur.*” *Ut talia spectes, ut talibus exultes, quis tibi praetor aut consul aut quaestor aut sacerdos de sua liberalitate praestabit? Et tamen haec jam habemus quodammodo per fidem spiritu imaginante repraesentata. Ceterum qualia illa sunt, quae nec oculus vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascenderunt?*” (I. Kor, 2, 9.) „*Credo circo et utraque cavea*” (első és negyedik sor vagy mások szerint, a komikus és tragikus színpad) *et omni stadio gratiora.*” – *Per fidem:* Amint itt írva áll.

(Ám vannak még másféle látványosságok is: az utolsó ítélet napjának látványossága, amely váratlanul éri majd a pogány népeket, az a sokat gúnyolt látványosság, amelynek napján az egész világ és mindazok, akik ellen elhangzott az ítélet, a lángok martalékává lesznek: Micsoda látványok sora lesz az! Hogyan fogom majd csodáltni! Mennyire fogok nevetni! Hogyan fogok majd

örvendezni! Mennyire fogok ujjongani, amikor azt a sok királyt meglátom, akikről azt mondták, hogy a mennyek országába jutottak, hogyan fognak ezek majd magával Jupiterrel és tulajdon tanúikkal együtt az örök sötétségben nyöszörögni. Csakúgy, mint a tartományi helytartók, az Úr nevének üldözői, látom majd őket a dühöngő lángok között megsemmisülni, amelyekben ők a keresztényeket elpusztították. És ki mindenkit még? Mindazon bölcs filozófusokat, akik a tanítványaiknak (akik velük együtt pusztulnak egyébként) azt mondták, hogy Istennel nem kell törődni, akiknek bebeszélték, hogy lélek pedig nem létezik, vagy legalábbis nem fog a korábbi testbe visszatérni. És a költőket is (látom), de nem Radamantisz vagy Minosz ítélőszéke előtt reszketnek ők, hanem a váratlanul megjelent Jézus előtt. Aztán hallatszik még a tragédiaköltők hangja is, most hangosabban sírják el a saját panaszait; aztán azt is meghallhatjuk, hogyan szépítik meg a lángok a színeszek hangját; aztán a kocsihajtókat látni a tűzkerékben; aztán az atlétákat csodálhatjuk meg, ám nem a stadionban, hanem a falánk lángok közé vetve – arról már szinte nem is szólva, hogy nem is annyira őket szeretném látni *[vivos és nem ahogy Nietzsche tévesen olvasta: vivos – a ford.]*, mint inkább arra szeretnék egy mohó pillantást vetni, aki föllázadt az Úr ellen (a következő szavakkal): „Itt van ő – mondom majd – az ács és a prostituált fia, a szombatgyalázó, a szamaritánus, akinek az ördög költözött a testébe. Ő az, akit Júdástól megvásároltatok, bottal és ököllel ütögtetek, köpésekkel bemocskoltatok, epével és ecettel itattatok. Ő az, akitől (állítólag) tanítványaitokon elfordultak, hogy azt mondhassák, majd feltámad,

vagy akit a kertész vitt magával, nehogy salátáját a tömeg letápossa. Melyik prétor vagy konzul, quæstor vagy (pogány) pap tudná neked adni ajándék gyanánt e látványt, amelyen énnyre ujjonganál? És mindazonáltal a lélekbevetett hit erejével mindezen látványokat mi már jó előre elképzeltük. Egyébként pedig: Miféle dolgok azok, amelyeket sem a szem nem látott, sem a fül nem hallott, sem az emberi szív nem hatolt el. Azt hiszem, kellemesebbek ezek a cirkusznál, mindkét színháznál (tragédia és komédia – *a ford.*), valamint a stadionnál.”

16

És most már fejezzük be! Évezredes, iszonytató harcot vívott a földön a „jó és hitvány”, a „jó és gonosz” e két, egymással szembeállított érték; és bár az idők során minden kétséget kizáróan a második érték kerekedett felül, azért léteznek még olyan helyek is, ahol e küzdelem döntetlenre áll és tovább folyik. Azt mondhatnánk, hogy e harc azóta is egyre nagyobb magasságokban folytatódott, épp ezért egyre jobban elmélyült, egyre szellemibbé lényegült: ekképp az *emelkedettebb jellemnek*, a szellemibb jellemnek talán ma sincs határozottabb jele e hasadásnál; annál, hogy ezen értékek csataterévé tud válni. E küzdelem szimbóluma, amint az emberiség egész történelme folyamán írva áll, a következő: „Róma Júdea, Júdea Róma ellen” – soha még fontosabb esemény nem zajlott *ennél* a harcnál, *ennél* a halálos ellenségeskedésnél, az emberiség történelmében nincs nagyobb kérdőjel *ennél*. Róma valami ter-

mészetellenest érzett a zsidókban, mintegy a saját természetével ellentétes monstrumnak fogva föl őket; Rómában a zsidót olyan embernek tekintették, „akinek a gyűlölete az egész emberi nemre kiterjed” és joggal, már amennyiben jogunk van arra, hogy az emberi nem üdvét és jövőjét az arisztokratikus értékek, a római értékek föltétlen uralmához kapcsoljuk. Hogyan éreztek viszont a zsidók Róma iránt? Ezt ezer apró jeltől is kitalálhatjuk, de idézzük csak fel emlékezetünkben Szent János *Apokalipszisé*t, e legvéresebb szájú dühkitörést, amely a bosszút veszi a lelkére. (Egyébként ne becsüljük alá a keresztény ösztönök mélységes következetességét, amint ezt éppen a gyűlölet apostola által írott szeretet könyve teszi, ugyanannak az embernek a műve, akinek az elragadtatott szeretet evangéliumát tulajdonítják: van ebben jó adag igazság is, bármennyi irodalmi hamisításra volt is szüksége célja eléréséhez.) A rómaiak olyan erősek és előkelőek voltak, amilyen erős és előkelő népet eddig nem hordott hátán a föld, sőt nem is álmodott róla senki soha, hogy náluk erősebb és előkelőbb is lehet valaki; minden, ami csak maradt utánuk, minden feliratuk elbűvöli a szemlélőt, föltéve, ha az illető képes elolvasni, *mi* áll rajtuk. A zsidók viszont a *par excellence* ressentiment azon papi népe voltak, akikben a példátlan népszerű, morális zsenialitás lakozott: hasonlítsuk csak össze a zsidókat a hasonló adottságú népekkel, például a kínaiakkal vagy a németekkel, és mindjárt megérezzük, mi az első és mi a hatodrangú. Mind ez ideig kettejük közül ki *győzött*: Róma vagy Júdea? Semmi kétség: kik előtt hajbókolnak ma, még Rómában is, mint a legfőbb értékek letéteményesei előtt

– és nem csupán Rómában, hanem a földkerekség majdnem felén, mindenütt, ahol megszelídült az ember, vagy meg akar szelídülni – *három zsidó és egy zsidónő* előtt (a Názáreti Jézus; Péter, a halász; Pál, a szőnyegszövő és az imént Jézusnak nevezett gyermek anyja, Mária előtt). Tényleg különös ez: kétségtől Róma maradt alul. Igaz ugyan, hogy a reneszánsz korban a klasszikus ideál, minden dolgok arisztokratikus értékelése csodálatos és hátborzongató módon újjáéledt: maga Róma azonban élő-halottként mozgott csupán a reá épített, judaizált Róma súlya alatt, amely ökumenikus zsinagóga látványát nyújtotta és „Egyháznak” hívták: ám hamarosan újra Júdea győzedelmeskedett annak az alapvetően népszerű (német és angol) ressentiment-mozgalomnak köszönhetően, amelyet reformációnak neveztek, és amely nem jelentett egyebet az egyház restaurációjánál; ám ezután ismét a sír nyugalma telepedett a klasszikus Rómára. A francia forradalommal Júdea megint csak – minden eddiginél döntőbb mértékű – győzelmet aratott a klasszikus eszmény fölött: Európa utolsó politikai előkelősége, a XVII. és XVIII. francia évszázadok nemessége elvérzett a népi ressentiment-ösztönök csapásai alatt, és ennek láttán olyan lármás ujjongás támadt a földön, olyan lelkes ünneplés kezdődött, amelyet még sohasem látott a világ! Mert itt a legszörnyűbb, a legváratlanabb dolog történt: maga a megtestesült antik eszmény lépett színre az emberiség szeme és lelkiismerete elé a maga hallatlan pompájában – és megint felhangzott, ezúttal erősebben, egyszerűbben, de határozottabban mint valaha az előjogot a kisebbségnek iszonyatos jelszava a ressentiment régi, hazug, elő-

jogot a többségnek jelszavával, szemben a megalázkodással, lealacsonyodással, az egyenlősdivel, az emberiség hanyatlásával, züllésével. Napóleon a *másik* út utolsó útjelzőjeként jelent meg, ő volt a lehető legegységesebb túl későn született ember, aki csak létezett valaha ezen a világon, a *mágánvaló, előkelő embereszmény* testét öltött problémája – ám meggondolandó, voltaképpen *mi* is ez a probléma: Napóleon az *embértelen embernek* (Unmensch – *a ford.*) és az *embersőlötti embernek* (Übermensch – *a ford.*) ez a szintézise...

17

– Ez lett volna a vég? Minden idők ezen legnagyobb eszményellentétét ezzel *ad acta* tették volna? Vagy csupán elnapolták, előre nem látható időre?... Vajon nem fog-e valamilyen még egyszer, sokkal hevesebben, sokkal hosszabb előkészület után fellobbanni e régi láng? Sőt: nem kell-e éppen *ezt* kívánnunk minden erőnkkel? Mi több: akarnunk, előidéznünk?... Aki, olvasóimhoz hasonlóan, e ponton elkezd keményen gondolkodni, továbbgondolni az összefüggéseket, nem nagyon gyorsan fogja elérni a célját, s ez számomra elegendő ok arra, hogy itt véget vessek az eszme-futtatásnak, feltéve, hogy már régóta tudjuk, mit *akarok*, és mit *akarok* mondani e veszedelmes jelszóval, amellyel címként utolsó könyvemmet jelöltem meg: *Jón és gonoszon túl*... E cím semmiképpen sem jelenti a következőt „Jón és hitványon túl”.

MEGJEGYZÉS

Megragadom az alkalmat, amelyet ez az értekezés nyújt nekem, hogy nyilvánosan és nyíltan hangot adjak kívánságomnak, amelyet eleddig csak néhány tanult embernek említettem alkalmilag: kívánatos lenne, ha valamelyik filozófiai tanszék szorgalmazná a *morál történetének* tanulmányozását – talán ez a könyv némi ösztönzést jelent ebben az irányban. Addig is, amíg a kívánság teljesül, engedtessek meg, hogy feltegyek egy kérdést (rászolgál a filológusok, valamint a történészek figyelmére, ám a hivatásos filozófusok érdeklődésére ugyancsak számot tarthat).

„A nyelvtudomány, közelebbről az etimológiai kutatás, milyen útmutatókkal látja el a morális fogalmak fejlődés-történetének tanulmányozását?”

– Másrészt ugyancsak szükséges volna megnyerni e kérdés tanulmányozásának a fiziológusokat és az orvosokat (az eleddig elfogadott értékelések *értékét* illetően): e különleges esetben a hivatásos filozófusokra hagyható a hangadó és közvetítő szerepe, ha már egyszer sikerült nekik a filozófia, a fiziológia és az orvostudomány közötti, kezdetben olyannyira rosszindulatúan gyanakvó kapcsolatot barátságossá és termékennyé tenni. Valójában minden értéktáblázatot és minden föltétlen érvényű erkölcsi parancsot a történelemben és az etnológiai kutatásban, szükségképpen a fiziológia fényében és interpretációjában kell megvizsgálni a pszichológiai vizsgálat előtt; sőt mindezen fogalmak igénylik az orvostudományi vizsgálódás kritikáját. A következő kérdést: Mit is *ér* ez vagy az az

értéktáblázat, az ilyen vagy olyan morál? a legkülönbé-
 lébb perspektívákban kell feltennünk, nevezetesen nem
 lehet elég finoman elemezni a *Mi célból?* kérdését.
 Valaminek például lehet nyilvánvaló értéke egy faj
 fennmaradási esélyeivel kapcsolatban (vagy egy bizo-
 nyos éghajlathoz való alkalmazkodási képességének
 növekedésével, esetleg nagy népességének szinten
 tartásával összefüggésben), ám ugyanez nem maradna
 változatlan értékű, ha arról volna szó, hogy erősebb fajt
 kell létrehozni. A többség jóléte és a kisebbség jóléte
 ellentétes értékek szempontjai: a naiv angol biológusok
 meg csak tekintsék az előbbi *magánvaló, magasabb ren-
 dű* értéknek. Ezentúl minden tudománynak elő kell
 készítenie a filozófus eljövendő feladatát: mivel a
 filozófusnak kell megoldania az *érték problémáját* és
 meghatározni az *értékek hierarchiáját*.

MÁSODIK ÉRTEKEZÉS

„Bűn”, „rossz lelkiismeret” és társaik

Olyan állatot kitenyészteni, amely *képes ígérni* – vajon
 nem ezt a paradox célt tűzte-e maga elé a természet az
 embert illetően? Nem ez az *ember* problémája volta-
 képpen?... Csak az csodálkozik igazán, hogy ezt a
 problémát messzemenően megoldották, aki a vele
 ellentétes erőt, a *feledékenységet* is méltóképp értékeli.
 Mert a feledékenység nem csupán *vis inertiae*
 (tehetetlenségi nyomatek – *a ford.*), ahogy a felületes
 emberek gondolják, hanem sokkal inkább oly aktív és a
 legszigorúbb értelemben pozitív gátlóképesség,
 amelynek az a feladata, hogy mindaz, amit csak
 megélünk, tapasztalunk, mintegy magunkba fogadunk;
 az az emésztés állapotában („bekebelezésről” is
 beszélhetnénk [Einverseelung – *a ford.*]) éppen olyan
 kevésbé tudatosuljon, mint a test asszimilációjának
 sokrétű folyamatában a fizikai táplálék megemésztése
 (Einverleibung – *a ford.*). Időnként be kell zárni a tudat
 ajtóit és ablakait; távol kell tartania bennünket szolgáló
 szerveink alvilága egymásért és egymás ellen folyó
 küzdelmének zajától, hogy ne is szerezzünk tudomást
 róla; a tudatnak egy kis csöndre, *tabula rasára* van
 szüksége, hogy ismét helye legyen benne az újnak,
mindenelőtt az elsődleges, előkelőbb funkcióknak, az
 irányításnak, előrelátásnak, döntésnek (mivel szer-
 vezetünk oligarchikus rendszerként épül fel) – ez hát a